

VYJÁDRĚNÍ KONCEPTU „BLAHA DÍTĚTE“ V DOKUMENTECH STÁTNÍ POLITIKY JAKO SOUČÁST HUMANIZACE VZDĚLÁVÁNÍ

Jiřina Novotná

Abstrakt: Text sleduje stav současného procesu humanizace vzdělávání na komparaci konceptu „blaha dítěte“. Poskytuje analýzu a srovnání pojetí „blaha“ v mezinárodních, vybraných zahraničních a českých dokumentech vztahujících se k vzdělávání. Pro potřeby českého odborného jazyka v kontextu současné edukační reality pak předkládá doporučení přijmout koncept „kvality života“.

Klíčová slova: humanizace vzdělávání, blaho dítěte, kvalita života, vzdělávací politika, zákonné dokumenty, srovnávací přístup.

Abstract: The paper provides a comparative view on the current process of humanization of education. Text presents an analysis and a comparison of the concept of “the well being of the child” in representative international, foreign and national documents. The propositions recommend the Systemic Quality of Life model for Czech educational perspective.

Key words: humanization of education, well being of the child, quality of life, comparison, educational policy and educational documents.

HUMANIZACE VZDĚLÁVÁNÍ JAKO SOUDOBÝ PROCES

Humanizace představuje jen jeden z procesů probíhajících v současnosti ve školním vzdělávání. Tyto procesy mohou působit souběžně ve prospěch vzdělávání a jeho účastníků a pokud by směřovaly ke společným cílům, mohly by se jejich výsledky vzájemně umocnit. Mohou ale naopak působit kontraproduktivně, pokud hierarchie cílů jednoho trendu upozaduje až potlačuje cíle druhého.

Proces humanizační přesto pro výchovu ve škole považujeme za zásadní pro jeho filozofické založení a morální etos. Orientací na vzdělávající se subjekt a přitakáním humanistickým hodnotám, jak v obsahu vzdělání, tak ve vzdělávacím procesu představuje trend ve prospěch dítěte coby plnohodnotné lidské bytosti.

Teoretické zdroje pro humanizaci vzdělávání nacházíme v různorodých pedagogických a psychologických proudech, dále jsou tyto zdroje i rozdílně akcentovány (viz SKALKOVÁ 1993, HELUS 2003). Jednotlivé aspekty humanizace byly rozvíjeny v akademických konceptech vzdělávání, v kognitivních, technologických a sociokognitivních teoriích, v personalistickém konceptu a ve spiritualistických pedagogických proudech v souvislosti s jejich zaměřením na odlišné stránky výchovy. Tyto teoretické koncepty do jisté míry ovlivnily i všeobecné chápání těch rovin edukační reality, ke kterým se vztahují, jako jsou vzdělávací obsahy, interakce, subjekt edukace a společenské prostředí edukace. Svým pojetím společenského a fyzického prostředí školy se podílí na změněném pohledu i sociální ekologie a ekologie člověka.

Teoretické vlivy lze pak reflektovat v pedagogické praxi. Jednu rovinu představuje vzdělávací politika, kde se vlivy humanizačního procesu promítly do formulace a přijetí mezinárodních a celoevropských dokumentů, do vývoje jednotlivých národních školských zákonných norem a do úprav národního kurikula (viz příklad Švédska in HAMMABERG 1997). Druhou rovinu představují různé druhy edukačních programů, a to jak mezinárodních, tak národních či jednotlivých škol. Asi dosud nejucelenější a nejvšestrannější humanizační koncepci školy podle našich zjištění představuje program „Health Promoting School“ vytvořený a distribuovaný WHO (HAVLÍNOVÁ 1998).

Východiska pro humanizaci vzdělávání představují následující postuláty. Dítě je plnohodnotná lidská bytost. Jako taková je osobností se svými potřebami. Je nositelem potencialit. Má svá práva. Tyto postuláty jsou vyjadřovány následujícími požadavky na vzdělávání: 1. chápat dítě jako subjekt vzdělávání, 2. respektovat osobnost dítěte, 3. uplatňovat práva dítěte a lidská práva ve vzdělávání, 4. akceptovat ve vzdělávání humanistické hodnoty

a vést k nim (a rozvíjet ve vzdělávání tomu odpovídající vztahy), 5. uskutečňovat potenciality jedince ve prospěch jeho samého i společnosti, 6. umožnit participaci dětí na svém vzdělávání a sebevzdělávání a participaci rodičů a sociálních partnerů školy na vzdělávání. Jmenované humanizační požadavky se realizují ve škole a ve vzdělávací politice mimo jiné v oblasti tvorby dokumentů a norem pro školu závazných.

KONCEPT „BLAHA DÍTĚTE“ JAKO ZDROJ HUMANIZAČNÍCH SNAH A JEHO VYJÁDRĚNÍ V DOKUMENTECH

Součástí humanizačních snah je hnutí za práva dítěte, čerpající z filozofie práv člověka, Rogersovy personalistické psychologie a Maslowova konceptu přirozených potřeb a sebeaktualizační teorie (NOVOTNÁ 2005). Koncept práv dítěte vyjádřený *Úmluvou o právech dítěte OSN z r. 1989* (DĚDEČKOVÁ, HEJLOVÁ 1991) představuje mezinárodní odborný i politický konsensus. Jako cíl konání v souvislosti s dětmi Úmluva deklaruje dosažení „blaha dítěte“. Koncept blaha dítěte v Úmluvě rozlišuje **tělesnou, duševní, morální a duchovní stránku blaha**. Vzdělávání pak má sloužit dítěti, má umožňovat/zajišťovat dosažení jeho blaha v aktuálním životě i v budoucnosti. Tento úkol je pro účastnické státy závazný. Vzhledem k tomu, že Úmluva má platnost mezinárodní smlouvy nadřazené národním zákonům a má postavení na roveň ústavního zákona, jsou státy zavázány upravit stávající zákony a vytvářet nové v souladu s Úmluvou.

V rámci humanizace českého vzdělávání sledujeme, jak je úkol usilovat o blaho dítěte obsažen a vyjádřen v dokumentech státní politiky vztahujících se k dítěti a jeho vzdělávání. *Ústava České republiky* (1992) se na rozdíl od jiných (např. jednotlivých německých spolkových zemí) nijak nevyjadřuje ke vzdělávání či výchově. V *Listině základních práv a svobod* (1992), která je součástí ústavního zákona, nalezneme vyjádření práva na vzdělání (čl.33/1). Toto vzdělání však není dále charakterizováno. Výchova je zmiňována jako právo dětí na rodičovskou výchovu a péči (čl.32/4) se stanovením omezení státem.

Následný stupeň zákonné normy ve vztahu ke vzdělávání dětí představuje školský zákon (2004). Ani v něm se pojem blaha dítěte nenalézá. Explicitní přihlášení se k úkolu usilovat o blaho dítěte včetně vzdělávání, jak stát deklaroval přijetím Úmluvy, v zákonu obsaženo není. Další rovinu analýzy představuje analýza implicitního v obsahu zákona – nejbližší se požadavek blaha promítá do obecného cíle vzdělávání jako rozvoje osobnosti člověka vybaveného způsobilostmi a hodnotami (s.10262, § 2 (2a)). Cíl však není hierarchizovaný, je vyjádřený nestejnorodým výčtem, formulovaný procesuálně a hodnotově neutrálně.

Komplexnější pojetí vzdělávacích cílů (ale jen pro ZŠ) poskytuje zákon předcházející *Standard základního vzdělávání* (1995, s. 7-9). Zde má cíl normativní charakter a je formulován dispozičními, hodnotově ukotvenými pojmy („autonomní a odpovědná osobnost schopná...“ s. 7 tamtéž).

Rámcový vzdělávací program pro základní školy (2005, s. 4-5) hodnotíme jako krok zpět v pojetí vzdělávání a cílů ve vztahu k blahu dítěte – pojetí se zužuje na kvality osobnosti pouze ve vztahu k vzdělávání, profesi, celoživotnímu vzdělávání a aktivnímu podílu na životě společnosti, cíle vzdělávání jsou sice v konečné verzi formulované směrem k žákovi, ale jsou znovu výčtem dílčích cílů nestejnorodé úrovně, nevyváženým vzhledem k jednotlivým rovinám osobnosti a stránkám výchovy.

OD „BLAHA DÍTĚTE“ KE „KVALITĚ ŽIVOTA DÍTĚTE“

Posuny v chápání problematiky se odrážejí ve změně užívaných termínů, které jsou naplněny různými významy nebo spojeny s odlišnými koncepty. Současná teoretická zahraniční literatura vztahující se k „blahu dítěte“ vychází spíše z autorského přístupu, představuje z hlediska charakteru textů typ apelativní. Tomu odpovídá i způsob uchopování problematiky, která bývá předkládána jako pohled z jednoho úhlu, jako případová nebo zaměřená mnohdy na jednu stranu, tu, která je v deficitu, je porušována, má negativní dopady (například Alice Miller). Odlišnou charakteristiku nesou texty užívající pojem „kvalita života“/„*quality of life*“. Bývají silně strukturované, systémové, jazyk je neutrální, převažují u nich sociologické přístupy.

Termín „*quality of life*“ je na rozdíl od „*well being*“ vnímán v angličtině bez konotací. Indikuje stupeň naplnění, který má dítě se svým životem, ale také to, co ho rozšiřuje – potenciál pro realizaci životního plánu („*life*

plan“). Užívání obou odlišných terminů předpokládá rozdílnost textů: v rovině reflektované skutečnosti, funkce, v užívání jazykových prostředků. Termíny nejsou synonymické – nekryjí se obsahem. „*Well being*“ obsahuje cíl, ke kterému směřujeme, žádoucí stav. „*Quality of life*“ je pojem obsahující strukturu, lze jím popsat reálný stav i stav žádoucí, lze kategorizovat, hodnotit úroveň naplnění. „*Weel being*“ je spojen s rovinou „*soll*“, „*quality*“ s rovinami „*ist*“ i „*soll*“ (VEERMAN 1992, s. 39–55).

Pojem blaho dítěte je v českém prostředí pravděpodobně částí uživatelů jazyka vnímán s ideologickými konotacemi nedávné minulosti. Přikláníme se ale spíše k názoru, že pojem blaho dítěte je dnes pociťován jako obsahově vyprázdněný. V našem prostředí nedošlo k ujasnění, které konkrétní skutečnosti se miní tímto abstraktním pojmem, chybí stanovení hierarchizovaného obsahu jeho jednotlivých stránek.

Absence pojmu blaho dítěte v dokumentech vztahujících se k vzdělávání dětí a hlásících se k přímému následování Úmluvy – jež činí blaho dítěte klíčovým pojmem – může svědčit o pouze formálním přitakání české vzdělávací politiky humanizačnímu trendu nebo o nedostačivosti jazyka dokumentů vzdělávací politiky.

Pro hodnocení, které součástí konceptu blaha dítěte a do jaké míry naplňujeme, by bylo žádoucí užívat v češtině pojem „kvalita života dítěte“ a pro stanovování cílů, čeho dosáhnout nadále pojem „blaho dítěte“.

LITERATURA

1. DĚDEČKOVÁ, J., HEJLOVÁ, H.(ed.) *Dětská práva*. Dokumenty a informační materiály o ochraně dětí. Praha: PÚ JAK ČSAV, 1991.
2. HAMMARBERG, T. *A School for Children with Rights*. UNICEF, 1997.
3. HAVLÍNOVÁ, M. (ed.) *Program podpory zdraví ve škole*. Rukověť projektu Zdravá škola. Praha: Portál 1998. ISBN 80-7178-263-7.
4. HELUS, Z. Humanizace školy – samozřejmost či rozporuplná výzva? *Pedagogická revue*, 55, 2003, č. 5, s.427–439.
5. NOVOTNÁ, J. Práva dítěte jako výzva k humanizaci školy. In WALTEROVÁ, E. a kol. *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti*, kap. 5. 2 s. 205–221. Brno: Paido, 2005. ISBN 80-7315-083-2.
6. Rámcový vzdělávací program pro základní školy. Praha: VÚP 2004. www.vup.cz.
7. SKALKOVÁ, J. Humanizace vzdělávání a výchovy jako soudobý pedagogický problém. Ústí n. L.: UJEP, 1993.
8. Standard základního vzdělávání. Praha: Fortuna, 1999.
9. VEERMAN, P. E.: *The Rights of the Child and the Changing Image of Childhood*. Dordrecht/Boston/London: Nijhoff Publishers, 1992.
10. Listina základních práv a svobod ze dne 16. prosince 1992 jako součást ústavního pořádku české republiky. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.
11. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992. Ústavní zákon č. 1/1993 ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb. a 395/2001 Sb.
12. Zákon ze dne 24. září 2004 předškolním, základním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Sb. z. ČR č. 561.

Kontakt

PhDr. Jiřina Novotná

ÚVRS PedF UK

Myslíkova 7, Praha 1, 110 00

e-mail: jirina.novotna@uvrs.pedf.cuni.cz